

Tengercsepp

AFORIZMÁK, GONDOLATI FUTAMOK, ÍRÓI NOTESZLAPOK

III.

FORRADALOM

Panta rhei:

A Forradalom előbb-utóbb mindenhol és minden korban megrohamozza a maga Téli-palotáit — s a meghódolt Téli-palotákba beköltözik a Hivatal.

*

Valamikor még azt hittem: mindent a helyére lehet tenni a világon. Tudom most már, hogy ilyen világ nincs és nem is lesz soha; az élet *természetes alapformája* a mozgás, az örökös „átmeneti állapot”, a ziláltság, a befejezetlenség, a soha végső győzelmet nem hozó küzdelem. S hogy ennek a küzdelemnek mindenki részese, az is, aki szeretné kivonni magát — lehet, épp ezzel vállalja a legnagyobb kockázatot —, az is, aki élete fogytáig sem ébred rá, hogy részese volt. Meg az is, aki túlságosan sok „sikerélményt” vár tőle, tehát csalódik, gerince roppan, elfásul, belefárad.

Akkor már a legtisztább dolog, ha az ember az elkerülhetetlen küzdelmet tudatosan vállalja, s éppen örökös lényegét vállalja: a forradalmat.

*

Az ember a sajtósokra figyel, amelyek csábítják vissza a régihez. Könnyen megfélekedzik róla, mennyivel különb az új.

Igen, mert az újat többnyire csak értelemmel fogja fel, *csak tudja* — a régít *érzi* is.

*

Csak a mély és folyton megújított valóságismeret alakíthatja ki a tisztességes viszonyt a kor valóságához, s adhat alapot arra, hogy a valóságot magát — belenyugvóan — soha *ne tiszteljük*. Soha ne törődjünk bele a praktikus napi teendőkkel bajlódó szolga módján, hanem alakítsuk, korszerűsítsük, igazítsuk hozzá a társadalmi fejlődés távlataihoz — a gazda módján.

*

Az elmélet, az eszme éltető talaja s próbaköve: a társadalmi valóság.

Eszerint: elméleti kérdésekben járatlan, egyszerű emberek is rátalálhatnak a történelmi haladás útjára, ha közvetlen élményekből ismerik koruk valóságát, s tapasztalataikból helyes következtetésekre jutnak.

Eszerint: a legképzettebb ideológusok is letérhetnek a történelmi haladás útjáról (megeshet, hogy rá sem léptek soha), ha nem elég közvetlenül ismerik koruk — mindenekelőtt a hazai társadalom — valóságát.

A szoros, élményszerű kapcsolat s a tisztességes viszony a valósághoz eszerint annyira elsődleges, hogy *semmivel sem pótolható* forrása minden iga-

zán forradalmi cselekvésnek a politikában, a termelésben, a tudományokban, a művészetekben egyaránt.

*

Vajon melyik mozgalom melyik szentje nem volt — ha nem forradalmár — legalábbis „revizionista”?

*

Előbb vagy utóbb, de *törvénytelenül* azokat a merész újítókat, forradalmárokat igazolja az idő, akik a mindig kaotikus világban, a mindig zsákutcába torokolló, szélesre taposott sétányok helyett új utakat keresnek a kibontakozáshoz, új ösvényeket mernek vágni az emberi butaságok, előítéletek, kényelmes maradiságok legsűrűbb bozótjában is. Jó pár ezer évnek el kellett telnie, míg az ember társadalmi méreteiben felismerte, hogy a haladás: *vastörvény*. A *modern* szó csengése megtisztult, értéke megnőtt, árfolyama felszökött — *ezt a valutát most már érdemes volt hamisítani.*

*

Sokan szeretnék a *haladást* aprópénzre váltani. Külön tehetsége van a betokosodott nyárspolgárnak a mimikrihez, pudvás érzelmi és gondolati világát folyton új ruhákba cicomázva őrizi; irtózik minden eredeti gondolattól, *tehát* lelkesen befogad minden majmolható, irtózik minden forradalomtól, *tehát* lázasan gyakorolja a lázadás pózait. És persze agresszíven s erőszakosan kényszeríti környezetére az aznapi sikket, és persze megbabonázva bámulja magamagát, a köznéptől rikitóan elkülönülő fenomént.

A jelek szerint semmiel sem könnyebb ma a szellem forradalmárának lenni, mint volt ötszáz vagy háromezer évvel ezelőtt. Hiszen ma a sokfajta előítélet, ostoba, hazug babona, csökkent nyárspolgári vaskalaposság ellenállásán túl számolni kell a forradalmiságot üres pózokkal, külsőségekkel mimelő, kóklér modernkedés agressziójával is.

*

Bármennyire is felglóriázták, a szenvedély gáttalansága, pusztító tüze, égig csapó lobogása — többnyire gyenge jellemet, gyenge akaratot, vagy éppen végletes önzést takar. Ő, pedig erénynek nagyobb ezeknél a filiszter önfegyelme, önuralma, lemondani tudása is.

*

Az igazi forradalmárokat talán a különbözteti meg a legbiztosabban a forradalmak önmutogató ragadékaitól, hogy — bármilyen népszerűtlen ez — lemondanak a feltétlen és mindenki mást túlteljesítő radikalizmusról, magánbeszélgetésekben és közszereplésekben egyaránt, *olyan időszakokban is, amikor a radikalizmus a divat.*

Nehéz, de ezt a nehéz dolgot meg kell tanulniuk azoknak, akik minden rangsorok lelegejére a nép ügyét, a forradalom ügyét, az emberi haladás, a szocializmus ügyét rangsorolják, és a maguk munkáját, csatározásait csak szerény, de feltétlen és kötelező szolgálatnak tekintik.

*

Ügy is felfoghatom a forradalmat: a társadalom beépült hazugságok fellegvá-

rainak földig rombolása — teret nyitni ezzel az új társadalom új építményeinek. Hatalmi eszközökkel leronthatók ugyan a fellegvárak az állam, a társadalom tartományaiban, de a lélek, a beidegzettségek, az értékítéletek, a közgondolkodás dimenziójában vajmi keveset rombolhat s még sokkal kevesebbet építhet a maga erejéből a hatalom.

*

Az emberi cselekvéseket, beállítódást igen erősen befolyásolják, sőt igen gyakran meghatározzák: a remények, szándékok, lehetőségek, kilátások — a társadalmi „doxa”.

A forradalomban az talán a legerősebb energiaforrás: a változtathatatlanak hitt világrend változásokat ígér — és pedig a már tömegméretben megérelődött, sokáig elfojtott vágyak, remények, szándékok irányában.

A hatalom addig (és attól kezdve) szilárd, amíg (amikortól) változtathatatlanak tetszik. Az igazi konszolidáció a lelkekben, a közgondolkodásban, a közérzetben megy végbe: „ez a világ rendje”, „nincs értelme” ellene tenni.

*

Igy van ez rendjén.

A társadalmi fejlődésben a konszolidáció szerepe: a bonyolítás.

A forradalomé: az egyszerűsítés.

*

A forradalmakban lehetséges legteljesebb egyenlőség is csak az új történelmi *rajthelyet* jelzi. Ahol is egymástól igen sok mindenben különböző emberek rajtolnak, és ennyi vagy annyi idő múlva, de *szükségszerűen*, egymáshoz viszonyított helyzetük is különbözni fog.

Nem ugyanazoknál és nem ugyanazokban a viszonylatokban, de *szükségszerűen* újratermelődnek az olykor behozhatatlan előnyök és az olykor ledolgozhatatlan hátrányok.

*

Levert forradalmakat ismerünk; mást sem igen a magyar történelemből. De van egyáltalán bukott forradalom? Amelynek nincs történelmi szerepe, az emberi haladás irányába mutató?

A népet a legmélyebb mélységekig felkavaró forrongás társadalmi méretben ismerteti föl a kiszolgáltatottságokat, a kényszerút, tudatosítja az igazságtalant, a jogtalant, a tűrhetetlent. S ha a lelkekben megrendül a „világ rendje” — a kötőanyag porlik el, amely az építményt összefogja.

Forradalmat csak leverni lehet. De visszacsinálni teljesen — soha.

*

A menekülés — nem tett.

De tetté válik, ha a harc folytatását szolgálja.

*

A Lehetetlen ostromában is van egy szikrányi lehetőség, ha nem a teljes, hát legalább valamilyen ~~kerre~~ kerre,

A megadás, a fegyverletétel kioltja ezt a szikrát is.

*

Tisztelet a kilátástalan harcoknak! — Az ember „leírja magát” — s elkezd verekedni. Ha csakugyan olyan veszett (jó) ügyért — akkor már ártani nem

árthat. Ha önön bukásába, vesztébe eleve beletörődött — már önmagát sem veszítheti el.

*

Diagnózis:

Nekünk nincs fegyverünk, de bőséggel van puskaaporunk. Nekik fegyverük van, de puskaaporuk elfogyott már. Ők csak úgy lőhetnek ránk, ha tőlünk lopják a puskaport — mi csak úgy vállalhatjuk a harcot, ha fegyvert szerzünk tőlük.

Máskülönben mi mást lehetne tenni a puskaporral, mint — robbantani.

*

Minthogy a haladás gátjai közt ott a szenvedély, az úttörői sem nélkülözhetik.

NEPHATALOM

Lassan-lassan megtanulja az emberiség, hogy: szolgálni szégyen.

Hátra van még az érettségi, a fontosabb, a magvasabb tanulság: szégyen uralkodni is.

*

Minden felnőtt, értelmes, szabad ember lelkiismerete külön nagy hatalom: diktátumot senkitől sem fogad el. Annál erősebb, szilárdabb egy rendszer, minél több ilyen „nagy hatalom” bizalmára épül.

*

Példamondat szóközi kérdésre:

Születhet-e felelősségérzet — a felelősségre vonás gyakorlata, esélye, veszélye, lehetősége nélkül?

*

Felelős beosztású ember, fél státuszban.

Minthogy a felelősséget mindenestül másokra lőcsöli, csak a beosztást tartja meg — mindenestül — magának.

*

Olyan a nép — a *Nép* —, mint maga az ember — az *Ember* —: benne szunynyad minden tulajdonság a vérszomjtól az önfeláldozásig, és csupán a körülményektől függ, melyik kerekedik felül.

*

A hülyeség, ha a többség vallja, annyival is nagyobb.

*

Az igazság megközelítése mindig bizonytalan. Többségi szavazat sokszor nem azonos az igazsággal — bizonytalan megközelítés ez is.

Az egyes ember szava? Milliószer bizonytalanabb.

A demokrácia tehát az igazság — az igazságosság, a helyes tennivaló — megállapításának igen gyarló módszere. De minden létező és lehetséges módszer közül a legkevésbé rossz. A legkevésbé igazságtalan.

Már csak azért is, mert az elkövetett hiba minden következményével együtt visszahárul az elkövetőkre. Vagy: leginkább az elkövetőkre.

És minél tisztább a demokrácia, minél nagyobb szabadságot ad a kisebbségnek — egyáltalán: minden más véleménynek is — az önkifejtésre, annál kevesebb — s kisebb — hibát követ el, s annál inkább képes helyrehozni tévedéseit.

*

Az már a rendszer válsága, ha a polgárok többsége mást akar, mint amit tenni kényszerül.

*

Legnagyobb teher a fundamentumot nyomja.

*

Kell-e még bizonygatni, milyen veszélyekkel jár a fölösleges áttételek rendszere, amikor a nép által választottak választottainak választottai választanak vagy éppen kineveznek újabb kinevezési joggal megbízottakat. Csak egyetlen szíj szakadjon el, és a hajtómű máris üresen forog, és az alkatrészekerekek önállósodnak, függetlenítik magukat a hajtóműtől.

*

Volt idő, amikor azt hittük: a kórképet hangosan kimondani — maga a gyógyulás. Szinte úgy látszott akkor: a nyílt, az őszinte beszéd értékrendje mindent megelőz; első számú *tettnek* minősült a szó. A nyilvánosság elé tární ilyen-olyan észrevételt, bírálatot, javaslatot — mintha ez volna a fontosabb, s a nehezebb része minden cselekvésnek. Vagy éppenséggel ez volna maga a végérvényes, a hiánytalan cselekvés.

Mint ama bizonyos mesebeli kisinasnak a kurjantása: A király meztelen!

Ahogy kezdünk hozzászokni a nyíltabb beszédhez, észre kell vennünk: a szavak cselekvésértéke fokról fokra devalválódik. A kisinasokat persze elkényeztette a hajdani közsudálat; sokáig nem értették, miért lohadt a közönség figyelme, holott a gondokra-bajokra-visszasságokra ők ugyanazt kiáltották *kórusban* is, mint *szólóban* valamikor.

Ha csak a visszhang megfogymatkozásából ítélnénk, akár úgy is vélhetnénk: visszafejlődünk. Pedig éppenséggel nehézkes, tétova demokratikus fejlődésünk nyomjelzője ez a folyamat.

*

Virulens még bennünk az a fajta állampolgári gondolkozás, amelyet a szociológia *alattvalói* gondolkozásnak nevez. Élnek még bennünk a kiskorú állampolgár hitének mindenható mesehősei, s a tudat alatti rejtett zugokban fenntartja még státuszát a bölcs, a csalhatatlan, a csupa nagybetűs ILLETÉKES, aki minden adódó alkalommal a kellő időben és tántoríthatatlanul megnyomja a Gombot.

Meredek lépés a demokratikus fejlődésben: a Nagy Gombnyomó személye körüli kibicelésről átszokni egy merőben új állampolgári státuszra: a *történelmi illetéktelenségről* a minden közügyeket felölelő *illetékességre*. Lemondani a gombnyomások gyors eredményeiről — igaz, látszateredmények voltak többnyire —, s beletörödni, hogy az alulról épülő és *valóságos* eredmények annyi vajúdással, tétovasággal, *üresjárattal* jönnek létre.

Más kérdés, hogy az elkerülhetetlenhez képest túl sok az üresjáratunk. A fejre állított piramis modelljére tervezett, nagy gombnyomásokra alkalmas hálózatot már hosszú idő óta üzemen kívül helyeztük. De mintha az áramkör még most is ebben keringene, és azt várná, hogy jöjjön a Nagy Gombnyomó, és tántoríthatatlanul nyomja meg a Gombot.

Hibás kapcsolások, csatlakozások, működésre képtelen relék.

*

Az állampolgár felelőssége, ha féloldalú — akár csak „alsó”, akár csak „felső” függelmeket fejezzen ki —, szükségképpen és elkerülhetetlenül eljut a teljes felelőtlenségig.

Ez a demokrácia történelmi érvényű indoka.

*

A *demokrácia* fogalma már eredeti értelmében is félretájol. Egyoldalúan azt hangsúlyozza: a népé a hatalom. S egyoldalúan ezt hangsúlyozzák a demokrácia mindenkori hívei.

Holott legalább ekkora hangsúlyt érdemel: amennyire valóságos a demokrácia, annyira jelenti egyben azt: a nép átvállalja a *felelősséget* a közügyekért. Mindenért, ami történik az országban — jó és rossz —, magára vessen.

Ez esetben nemcsak terhelik a népet a következmények a politikáért, a gazdaság, a közélet, a művelődés stb. alakulásáért (a következmények a diktatúrában is a népet terhelik) — ez esetben *őt is illeti* minden felelősség. Senkire, semmire nem háríthatja át.

Ezzel szemben a diktatorikus, totális rendszerben a hatalom birtoklóié a totális felelősség.

Elvben legalábbis.

Mert a gyakorlatban csak a forradalmak szokták ezt a felelősséget számon kérni.

*

Egy intézkedéshez nem elég alap az, hogy a többségnek használ — bármilyen igazságosan használ —, ha egy kisebbséget érzékenyen sért. Ezért roppant nehéz demokratikusan helyreigazítani a nyilvánvaló társadalmi igazságtalanságokat is. *A sértett fél aktivitása sokszorososa* a kedvezményezett fél aktivitásának; tiz gyűlölködő többet árthat a társadalmi közérzetnek, mint száz elégedett ember használhat neki.

A liberalizmus — a *lazulás* — sajátos törvénye ez.

*

Akármilyen pattogó vezényszó, trappogó díszmenet, fergeteges vastaps — nem dobban rá egyszerre a szívünk.

*

Tiszteld a gyalogjárót. Sok autóba tőle csapolják a benzint.

*

A politikai kabaré leginkább azon a talajon virágzik, amelyen hervadozóban a demokrácia.

Há a sajtóban, a közéletben nincsenek takargatott, kényes kérdések, ha a nagy nyilvánosság előtt szabadon szólnak, bírálják, vitatkoznak az állampol-

gárok — a politikai kabarénak csak vaktöltény marad a lövöldözésre, többnyire utánlövések azok is.

*

A szocialista demokráciának nem az a próbája, ki hogyan verekszik a saját jogaiért. Sokkal inkább az: mit teszünk azért, hogy — a törvényes keretek között — mindenki másnak, *ellenfelünknek* is ugyanúgy legyen meg a joga és *lehetősége* a verekedésre.

*

A nagykorúság küszöbén az ember: önerőből képes széttörni a béklyóit, a bilincseit.

Vajon átlépi-e valaha is a küszöböt?

Képes lesz-e szabadulni — önerőből — a jogartól, a koronától is?

SZOCIALIZMUS

Széljegyzet a „szocializmus építéséhez”:

A rög lehet nagyobb a hegynél — gondnak lehet nagyobb.

Nem a hegyben botlik meg az ember.

*

Nemet mondani a szocializmusra, *igent* a házára — ez csak ellenzéki ség.

De nincs fordított eset.

Nemet a házára, *igent* a szocializmusra — ez csak hazugság lehet.

*

Biztosra vehetjük: az lesz a szocializmus legéletképesebb változata, amely a szülő-nevelő közösségeket képes magasabb szinten — korszerű formában, korszerű tartalommal — újjáépíteni. S az élet *teljes értékű átörökítésére* alkalmassá tenni a családtól kezdve a szűkebb-tágabb közösségeken át a szocialista nemzetig — és tovább.

*

A szocializmus az *első kitalált, megtervezett* társadalom.

Korról, korra, újra meg újra — s a *korrekciókat* nem kudarcnak, hanem a fejlődés szükséges velejárójának tekintye — *tovább kell gondolni*.

Lenin egész elvi és gyakorlati politikájában uralkodó vonás volt a korrekció készsége is, a továbbgondolás készsége is. Ahogy én látom, azóta lanyhult ez a készség. Hol egyik, hol másik. Hol mind a kettő.

*

Alljon elő, aki komolyan hiszi, hogy a szellemi igénytelenség természetlen futóhomokján kisarjadhat, elgyökerezhet, kilombosodhat a szocializmus — a legfejlettebb kapitalista országokkal versenyképes, gazdaságában, szellemében, emberségében *magasabb rendű*, új társadalom!

*

Visszanézve a történelemre: mindig a nagyobb, a tágabb érvényű, a teljesebb igazságok mellé szegődött, ezek szolgálatát szentesítette az idő.

Ennek jegyében váltották és váltják egymást a társadalmi rendszerek is. A szocializmus azzal győzhet véglegesen — és csakis azzal győz —, ha igazságosabb rendet alkot minden előzőnél s minden környezőnél.

*

Nem igaz, hogy a szocializmus valami merőben új találmány, hogy valami forradalmian új, az örök emberi értékektől függetlenül alkotott eszme. A nagy humanista gondolkodók, írók, művészek legjellemzőbb vonásaikban már évszázadok, évezredek óta szocialisták, a szó nemes értelmében. Egy igazságosabb, emberségesebb társadalom megalkotásához ma is hasznos tanácsokat adnak.

Azokat az ókori, középkori humanistákat, akik szembe fordultak az emberi kiszolgáltatottságokkal, akik egész életüket, munkásságukat a köznek áldozták — de szívesen látnám némely mai vezető poszton is, mai utódjaik helyett!

*

Mit mond az ideológia:

Szocializmusban az egyéni és a közösségi érdekek összhangja *szükség szerűen* az egyéni elkötelezettség elmélyüléséhez, s ezáltal a keretközösségek — végső soron a szocialista társadalom — *kohéziójának* erősödéséhez vezet. Pusztán az ösztönök s az érzelmek hajszálgyökereinek a hálózatából táplálkozva is.

De minthogy a szocializmusban, minden előző társadalomhoz képest, kiemelkedően fontos a *tudatosság*, nyilván: az egyén és a közösség új történelmi kapcsolatát jellemző érdekviszonyok *tudatos* fölismerése — minden eddigénél szorosabb kohéziót teremt.

Csakhowy ezeket a következtetéseket a gyakorlat nem igazolja.

Vajon az elvi levezetésben a hiba? Vagy: a folyamatok mérhetőségéhez túl fiatal még a szocialista társadalom?

Vagy egyszerűen arról van szó: a modern társadalomban már nyoma sincs a létérdek ama *közvetlen és egyirányú* folyamatos hatásának, amely ősapáinkat formálta-nevelte? S a mai ember ösztöneire, érzelmeire, tudatára-gondolkozására ható, ellentmondó-ellentétes effektusokat nem vagyunk képesek valamilyen szocialista erőterben — *egyenirányítani*?

De — lehet enélkül szocializmus egyáltalán?

*

„A nép csak azt érti, amit érez is.” (Lamartine.)

A közvetlen veszélyt a bőrén érzi — tehát érti is.

Viszont a béke, a biztonság, a jólét ilyen megrázó élményeket — közösségi élményeket — nemigen nyújt az állampolgárnak. Következésképpen a békebeli élmények, tapasztalatok érzelmi hatása nemigen nevel közösségi összetartozásra. Sőt, azáltal, hogy az emberek viszonylag zavartalanul élhetik-építhetik *magánéletüket*, könnyen leszoknak arról, hogy közösségben is gondolkozzanak.

A „közösségi társadalomban” — a szocializmusban — is leszoknak.

Azt hiszem, az *érdekviszonyok* rejtik a korszerű — békebeli — megoldást.

Ha a magánérdek, a csoportérdek, a társadalmi érdek dimenzióiban, a pillanatnyi és a távlati érdekek, a közvetlen és közvetett érdekek dzsungelében sikerülne *szocialista* rendező elvet kimunkálni, érvényesíteni, s így a kívánatos

összhangot megteremteni — az lenne a leghatásosabb közösségi nevelő erő. *Mindennap, mindenkire, érzelmekre, tudatra egyaránt hatékony.*

Békében is.

*

A primitívebb kollektív társadalmakban az új nemzedékek mindenekelőtt *haszonlítani* akarnak az előttük járókhoz. Igyekeznek minél teljesebben átvenni, átörökíteni a normákat, melyeket természetesnek, szükségesnek, helyesnek, kötelezőnek ismernek el.

A civilizált társadalomban fordítva: *különbözni* akarnak az új nemzedékek, szinte a tagadás a normájuk.

Ez bizony folyamatos válság, konfliktushelyzet. Lehet, hogy a feloldása — a szocializmusra vár?

*

A kapitalizmusban iszonyú erő: létérdek a „nem lemaradni”, „előretörni” parancsa; méghozzá vállalatokra és személyekre „lebontva” létérdek.

A szocializmusban is létérdek — *társadalmi szinten*. De vállalatnak, magánszemélynek jó esetben is csak: morális követelmény. Mi a létbizonytalanság szorítását nem akarjuk egyénekre „lebontani”. Akkor viszont ezután kell még kitalálnunk, hogyan épülhet egészséges szocializmus a társadalmi *létérdekképviselet* személyes átvállalása nélkül.

*

Olyan társadalmat kellene teremteni, ahol az antiszociális magatartás részint lehetetlen, részint igen-igen kockázatos — de legalábbis *nem kifizetődő*.

„Legyünk jók egymáshoz” — ez bármely társadalomban követhető erkölcsi norma, más kérdés, hogy elenyészően kevesen követik. „Teremtsünk olyan közösséget, amelyben akarva sem lehetünk rosszak egymáshoz” — ez viszont olyan bonyolult politikai-társadalmi-gazdasági-kulturális feladat, amelynek a *megközelítő* megoldása is csak a szocializmusban képzelhető el. S egyelőre még ott is csak: *elképzelhető*.

Gondolkozástól elszokott újságírók, literátorok szeretik egy kalap alá vonni a két, merőben különböző felfogást, divatjamúlt moralizálásnak bélyegezve ezt is, am azt is. Pedig csak ég és föld a kettő. Az egyik a szubjektumra épít, a másik az egyéni létezés objektív feltételeire.

Az első kísérlet több ezer év óta folyik — eredménytelenül.

A másik — érdemben — még csak nemrég kezdődött. De annál azért régebben, hogy elégedettek lehetnénk eddigi *sikertelenségével*.

*

A háború után az volt az első: jóllakni. Először kenyérrel, aztán kolbásszal is, jobb ruhával, szebb házzal, itallal, jókedvvel, szerelemmel jóllakni.

Nem volt könnyű ez a jóllakatás.

S a nem könnyű után — ki gondolt erre annak idején? — most jön még a sokkal-sokkal nehezebb: jó közérzetet adni a jóllakott embereknek.

*

A nagy, a gazdag élet és a könnyű élet sosem volt — a szocializmusban sem — rokon fogalom.

*

Közgazdasági-szociológiai-politológiai széljegyzet:

Korlátozták a személygépkocsik sebességét a közutakon. A sebességplafon következtében elmosódóban a különbségek a gépkocsik képessége, tehetsége, egyénisége közt.

Panaszkodik a Mercedes:

Itt, ebben a mezőnyben nem érdemes Mercedesnek lenni. Itt a szabálytalanok Trabant úton-útfélen röhögve leelőzi a szabályos Mercedest.

*

Képzeldöm.

Elképelem, hogy a kisipari szolgáltatások bővítése céljából — a lakosság érdekében, persze — megalapítjuk az Országos Cipőpucoló Vállalatot. A gazdaságosság természetesen megköveteli, hogy minden cipőpucoló tevékenységet a hatáskörébe utaljunk.

S nyomban működni kezd a következő furcsa mechanizmus:

Ma: nyit a vállalat — nagyszerű, nem kell többé saját kezűleg pucolni a cipőt!

Holnap: hosszú sorok tolonganak a cipőpucoló standok előtt.

Holnapután: hirdetés a lapokban: a cipőpucolás iránti igényt egy hónappal előre be kell jelenteni, külön a sárgára, külön a feketére.

Azután: újabb hirdetés: csak a megfelelően sártalanított és háromévesnél nem idősebb cipők pucolását vállalják.

Azután — ez már nem hirdetés — soron kívüli kiszolgálásban részesülnek azok, akik zárt borítékot mellékelnek az igénylésükhöz.

Végezetül pedig elkövetkezik az a nap, amikor — a sok bosszúságot elkerülendő — újra ráfanyalodnánk a saját kezű cipőpucolásra. Persze, az orvpucolást szigorúan büntetné a törvény, tehát csakis a vállalat engedélyével pucolhatnánk, és csakis oly módon, hogy a vállalati csekkszámára esetenként befizetnénk a megállapított munkadíjat — a *saját kezűleg elvégzett* munkáért.

Ellenesetben állampolgári jogunkban állna mezítláb járni — ez nem tartoznék a vállalat hatáskörébe...

*

Ha az örökölt borraivalórendszert nem próbáljuk valamiképpen hozzáidomítani a szocializmus szelleméhez, akkor a szocializmus lesz *kénytelen* idomulni a borraivalórendszer — és ingoványos perifériái — *szelleméhez*.

*

Van-e hát díja, jutalma, ellenértéke a takarékos önmegtartóztatásnak? — A kapitalizmusban van: a föl nem élt anyagi megadja az önmegtartóztatás — olykor túlzott — jutalmát, törvényes keretek között.

A szocializmusban nincs. (Az OTP-kamat is csak részben téríti az inflációs értékcsökkenést.) Tehát a szocializmusban nem számít erénynek az önmegtartóztatás, annyira nem, hogy büntetik. Már azt is büntetik, ha az illető nem fogyasztja el maradéktalanul a jövedelmét, még szigorúbban büntetik, ha például nemzeti vagyont gyarapító személyes beruházásokba fekteti. Házat épít például.

*

El tudnám képzelni, hogy éppen a szocializmus adja meg a vállalkozás szabadságát. A kartellektől, monopóliumoktól, multinacionális mammutvállalatoktól mentes szocializmus.

Végtére — *mindnyájan vállalkozók vagyunk*. Minden napunk telve a vállalkozások kínálatával, maga az élet is egyetlen nagy vállalkozás. Emberi ösztönünk — *bizonyosan kiirthatatlan* — a vállalkozói ösztön; megszámlálhatatlanul sok és változatos a formája, a tétje, a kockázata, a célja.

Kiirthatatlan ösztön, de *elnyomorítható*.

Viszont egészséges talajon *nevelhető* is, gazdaságban, társadalomban, kultúrában *egyenírányítható* is — közösségi célok szolgálatára.

*

Vajon a szocializmusban lehetséges megteremteni a világtörténelmi szintézist, egyesítve a *nagy ország* előnyeit a *kis ország* előnyeivel — lehetőleg ennek is, annak is a hátrányai nélkül?

*

A társadalom leghatalmasabb ereje az a közérdek, melyet a legtöbb ember tekint a legszemélyesebb, parancsoló magánérdekének.

SZABÓ IVÁN RAJZA